

AINLEY, P. – TOTTERDELL, B.: Alternative arrangement. New approaches to public library stock. Association of Assistant Librarians. London, Mc Dougall, 1982. 136 p. **Állományelrendezési alternatívák. A közművelődési könyvtárak állománya új megközelítésben.**

Az ismertetett kiadvány tömörített fordítását a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja a közeljövőben megjelentette... (A szerk.)

Nemrégiben zárult le e lap hasábjain a szakrészlegekről folyó vita. A hozzászólók többsége egyetértett abban, hogy a szakrészlegesítés elsősorban az A-típusú közművelődési könyvtárak továbbfejlesztésének egyik lehetséges módja. Utaltak azonban más megoldásokra is – pl. az NSZK-ban

kidolgozott és néhány helyen megvalósított "három részre tagolt"* könyvtár modelljére –, melyek sikeresen alkalmazhatók a kisebb könyvtárakban.

Az alternatívák körét bővíti ez a vékony könyvecske, amely a városiasodó települések, városi kerületek kisebb közművelődési könyvtárai állományelrendezésének újabb lehetőségeit vizsgálja.

A kiadvány nyolc angol, többségében megyei közművelődési hálózat tapasztalatairól számol be, azzal a céllal, hogy a gyakorló könyvtárosok számára nyújtson segítséget. A leírt rendszerek között sok az eltérő vonás, de egyben közösek: megkísérelték áttörni a tradicionális állományelrendezést és az állományt olyan csoportokba rendezni, amelyek érthetőbbek és vonzóbbak a használók számára.

Mindenütt abból a felismerésből indultak ki, hogy a helyes megoldás csak a használói kör igényeinek figyelembevételével alakítható ki. Az alternatívák közötti döntést közvéleménykutatással, szociológiai felmérésekkel vagy forgalomelemzéssel nyert adatok összegyűjtésével és elemzésével támasztották alá.

Megvizsgálták a könyvtárhhasználók könyvválasztási szokásait: hogyan és milyen típusú könyveket keresnek, megtalálják-e őket, s ha nem, mire fanyalodnak, könnyen eligazodnak-e az állománycsoportok között stb. Ebből kiderült, hogy a könyvtárakba járók többsége böngészni szeret (igen szemléletes az angol "browsing" "legelészni" kifejezés). Egy Cheshire-ben végzett felmérés szerint (1976–1977-ben a 25–26 éves korosztályt kérdezték meg) az olvasók 87–90%-a önmaga választotta ki olvasmányát, 4–6%-uk használta a katalógust és 15, illetve 8%-uk fordult a könyvtárhoz. (Több kérdésre is válaszolhattak a megkérdezettek.) A "milyen típusú könyvet keres" kérdésre ugyancsak több mint 80% válaszolta, hogy böngészget; kevesen keresnek konkrét művet vagy adott szerző

*A témáról lapunk következő számában adunk ismertetést.

valamelyik munkáját. Arra, hogy "sikerrel járt-e a keresés?" csak 53–54% válaszolt igen-nel. Akik nem találták meg az őket érdeklő művet, többségükben hasonló témát választottak, s csak egyötödük kért segítséget a könyvtárostól.

Ezen vizsgálatok tapasztalatai is siettették azt a szemléletváltozást, hogy a könyvtárak eddigi "könyvtárosra orientált" szolgáltatásai helyett itt az ideje létrehozni – legalábbis meg kell kísérlni – a "használóra orientált" könyvtárat. (Ezt az igényt fejezi ki az említett német megoldás esetében a "benutzerorientierte Bestands-Präsentation" alapelv is.)

A tanulmányokat olvasva ugyanis nyilvánvalóvá válik, hogy az állomány új típusú elrendezése, vagy az állománycsoportok megváltoztatása csak megjelenési forma. Annak tükröződése, ahogyan a használó számára a könyvtári szolgálat teljesen átalakul. Beletartozik az állománygyarapítás és feldolgozás szinte minden mozzanatának átértékelése, a tudatosabb olvasószolgálati tevékenység, a személyzet munkájának átszervezése, a berendezés megváltoztatása stb.

Az állományelrendezés, az állomány "tálalásának" módosítását több konkrét körülmény ösztönözte: a könyvtárosok kezdeményezése a felismert igények alapján, a könyvtár új – néha kisebb alapterületű – helyiségekbe való költöztetése, felújítása, újabb funkciók (pl. közösségi klub) felvétele, a helyi költségvetés megszorítása stb.

Bebizonyosodott, hogy a Dewey-féle tizedes osztályozás tudományrendszertani megközelítése és szakcsoportjai az esetek többségében nem találkoznak az olvasói érdeklődés kategóriáival. Ezek általában szélesebb témákat ölelnek fel, mint pl. otthonunk és kertünk, társadalom, művészetek és mesterségek, állatvilág stb. Ezek a témák a TO rendszerben különböző helyekre kerülnek. (Pl. az utolsóként felvetett "állatvilág"-nál a következő a helyzet: az állatok viselkedése – a pszichológiában, természettörténet – az általános természettudományban, maga az állattan önálló osztály, az állattenyésztés, az állati termékek felhasználása, a halászat és vadászat – a mezőgazdaságban egy-egy alosztásként.)

Az állományelrendezés megváltoztatásánál, az új kategóriák kialakításánál három szempontot tartottak szem előtt:

1. könnyítse meg a böngészést;
2. gazdagabb választékot nyújtson a népszerű témák esetében;
3. segítse az önálló használatot.

Ennek megfelelően a kategóriákra nézve is meghatároztak bizonyos kritériumokat:

- a könyvek száma minden kategóriában olyan alacsony legyen, hogy könnyű legyen a visszakeresés mind a könyvtárosok, mind a használók számára;
- olyan kevés kategória legyen, hogy könnyen áttekinthető legyen az állomány.

A kategóriák száma több körülménytől függ:

- a könyvtár teljes állományát tartalmazzák-e vagy csak egy részét;
- tartalmaznak-e szépirodalmat, gyermek- vagy referenz irodalmat;
- a 10 éven felüli gyermekek számára írt ismeretterjesztő állományt összeosztották-e a felnőttekével;
- a nagyobb kategóriák további alosztályokra vannak-e bontva vagy sem;
- milyenek az épület fizikai adottságai.

Az ismertetett rendszerek alapján az alternatív megoldások két típusát különböztethetjük meg.

Az egyik a könyvtár *teljes állományát* új, az olvasói igényekhez közelítő kategóriák szerint állítja fel. Ezt a megoldást alkalmazták pl. Cheshire-ben, Surrey-ben, Cambridgeshire-ben.

A másik típusba sorolható rendszerek az egész állományt *két részre tagolják* (ezeket gyakran más-más épületszinten is helyezik el): a könnyedebb, szabadabb, szórakoztatóbb irodalmat tartalmazó "népszerű" vagy "családi" könyvtárra (Brent – Willesden Green, Earling Road vagy Hertfordshire – Hoddesdon Library) és a "szakkönyvtárra" (Willesden Green-ben az elnevezés – az emeleti elhelyezés miatt –: "felső könyvtár"). Az előbbiben az olvasói érdeklődéssel összhangban álló, szélesebb állománykategóriákat alkalmaztak, míg az utóbbiban továbbra is a TO szerint rendezik az állományt. (Ez a másik típus rokon a szakrészlegek kettéosztott állománymegoldásával, illetve az NSZK "három részre tagolt" könyvtárával.)

Egy-egy rendszer a hálózatához tartozó könyvtárak átlagos állomány nagyságától függően határozta meg a kategóriák számát. Például Surrey-ben a nagyobb egységek ismeretterjesztő állományát 34 kategóriába, míg a rendszerbe tartozó kisebb könyvtárakét – több csoport összevonásával – csak 14-be osztották.

A tanulmányírók hangsúlyozzák azt, hogy az állománykihelyezés módosítása, a kategóriák kialakítása komoly és körültekintő előkészítést igényel.

Érdekes kísérlettel próbálkozott Alex Wilson, akkor a Cheshire-i megyei könyvtár, jelenleg pedig a British Library Reference Department igazgatója. Öt kategóriában 18 héten keresztül figyelte a szabadpolcon levő állomány nagysága és a forgalom közötti összefüggést. Két kategóriában az "éheztetés" módszerét alkalmazta, azaz kéthetente 20, illetve 40 kötetet csökkentette a polcon levő állományt; kettőben pedig a "túltáplálást", azaz ugyanennyivel növelte a választékot. (Az ötödik a kontroll-csoport volt.) Wilson meghatározott egy "választék-küszöböt", amelynél a forgalom és az állomány nagyság közötti arány optimális. Ennek a felmérésnek tapasztalatai alapján próbálták meghatározni egy-egy kategóriában az ideális könyvmennyiséget. Ehhez szinte minden esetben előbb meg kellett szabadulniuk a "minden eshetőségre való felkészülés" hagyományának könyvballasztjától.

Mindezek mellett még két – egymással összefüggő – tényezőt is figyelembe vettek a rendszerek kialakításakor.

Az egyik a paperback-ek elterjedése volt. (Angliában a papír- és a keménykötésben megjelenő könyvek közötti árdifferencia lényegesen nagyobb, mint nálunk, ugyanakkor a sikeres könyvek szinte mindegyike megjelenik paperback kiadásban is.) Kezdetben a könyvtárosok nem kedvelték a paperback-et, idegenkedtek tőle, de a gazdasági nehézségek következtében rákényszerültek vásárlásukra. Ma már a könyvtárak állományának 10, forgalmának 30%-át teszik ki ezek a művek. Cambridgeshire-ben kimutatták, hogy az állománygyarapítási keretek csökkenése miatt sem a népszerű, sem a "komoly" témákban nem lehetne gazdag választékot nyújtani a paperback-ek nélkül. Ezeket a műveket egyszerűsítve dolgozzák fel, s rongálódás esetén azonnal selejtezik őket.

A másik tényező az állomány fizikai hozzáférhetősége. A tömött polcok, amelyeken a könyvek csak a gerincüket mutatják, nem könnyítik meg a választást, ezért szakítottak a hagyományos könyvtári berendezéssel, és helyette a kereskedelembe már bevált megoldásokat alkalmazták: a polcok helyett gondolatokat helyeztek el, megszüntették a nagyon alacsonyra, illetve túl magasra tett polcokat, a könyvek jó részét "hanyatt fektetve" kiállításszerűen tették a polcokra. Ezt alátámasztotta az, hogy a szupermarketekben vásárlók is a szemmagasságban levő árut viszik el a legszívesebben. Maguk a könyvtárhatalmasok is elismerték, hogy böngészés közben bizonyos mértékig hatással van rájuk a polcmagasság. Ezek a megoldások még nagyobb hangsúlyt kaptak ott, ahol a gyermek- és felnőttállományt összeosztották. Az állomány ilyen elrendezése 20–30%-kal nagyobb alapterületet igényel, de a forgalom növekedése és a választás kényelme felér azzal, hogy a polcokon kevesebb könyv található. A könyveket kínáló elrendezéssel egyenrangú szerepe van a színes, figyelemfelkeltő és világosan megfogalmazott eligazító tábláknak és feliratoknak.

Az ismertett rendszerek keresték a felnőtt- és gyermek ismeretterjesztő állomány integrálásának, az azonos témába tartozó szépirodalom összeosztásának a lehetőségét. Törekedtek a szépirodalom belül is kategóriákat kialakítani. Ennek következményeként a forgalom – s ezen belül a szakirodalom aránya is – jelentősen megnőtt.

Néhány szót a könyv szerkezetéről. A tanulmányokat bibliográfia és világos, áttekinthető mellékletek követik. Ezek tartalmazzák az adott helyen lefolytatott vizsgálatok módszerét és következtetéseit, az újonnan kialakított kategóriákat (megnevezés, mely témák tartoznak bele, jele, azok a TO jelzetek, melyek összevonásával alakították ki), a könyvtár alaprajzát stb.

Két szempontból is dicsérendő a tanulmánygyűjtemény. Először is vonzó a gondolkodásmódja: a könyvtárak ne legyenek mindenütt egyformák, legyen saját arculatuk, olyan, amelyik leginkább találkozik a helyi használók igényeivel és érdeklődésével. Másodszor igen szerencsés, hogy a problémákat a gyakorlat oldaláról közelíti meg: segítséget nyújt és egyben ösztönöz az olvasottak továbbgondolására, s hasonló megoldások keresésére.

BÁNHEGYI Júlia